ХҒТАР 10.77.35

А.Р. Бижанова, Э.П. Кенжибекова, Г.Ж. Османова
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
(E-mail: Aike_74@mail.ru, danaestai@mail.ru, gulaina.78@mail.ru)

Шартты түрде соттаудың ұғымы мен құқықтық табиғаты жөнінде

Андатпа. *Қылмыстық саясатты трансформациялау жағдайында бас бостандығынан айыру орындарында сотталғандарды ұстауды ізгілендіру, қылмыстық, қылмыстық атқару заңнамалары салаларындағы халықаралық құқықтық актілерді имплентациялау, баламалы пенитенциярлық емес санкциялардың қолдану аясын кеңейту кеңінен өріс алуда. Сол жаңа қылмыстық заңнаманың іске асырылуымен «түрме тұрғындарының» саны азайды, ал оның негізгі үлесі шартты түрде соттауды қолдануға тиесілі. Шартты түрде соттаудың маңыздылығы сол, қылмыстылықтың азаюымен сенім мен ұйымдардың ықпалының рөлі күшейе отырып, жазалау сипаты өзгереді. Бұл өзгерістер қылмыстық қуғын-сүргінді үнемдеп қолданатын, жазаның мәжбүрлеуші ықпалын жеңілдететін құқықтық институттардың көмегімен жүзеге асатын болады.*
Шартты түрде соттаудың құқықтық табиғаты мәселесі заң ғылымы теориясы аясында даулы көзқарастар тудырды. Сол біріңғай көзқарастардың болмауы салдарынан практикада шартты түрде соттау институтын қолдану негіздерін, пробациялық бақылауда сотталғандар орындайтын шарттарды тағайындау, соттылықты жою, алып тастауды анықтауға қатысты сұрақтарды шешу кезінде қиындықтар туындауда. Оның үстіне соңғы жылдары қайталап қылмыс жасағандардың басым бөлігін шартты түрде сотталғандар құрап отыр. Ал мұның бәрі шартты түрде соттау институтын жетілдіру мәселесін өзекті етпек.
Авторлар мақалада шартты түрде соттаудың құқықтық табиғатын дұрыс анықтаудың теориялық және практикалық маңыздылығын ескеріп, шартты түрде соттау ұғымы мен оның құқықтық табиғатын қарастырады және түрлі көзқарастарды талдайды, сондай-ақ шартты соттауды тағайындау және оның күшін жою негіздерін түсіндіреді.
Түйін сөздер: *шартты түрде соттау, өзге де қылмыстық-құқықтық ықпал ету шарасы, балама жаза, пробациялық бақылау, сынақ мерзімі, шартты түрде соттаудың күшін жою.*

DOI: https://doi.org/10.32523/2616-6844-2023-144-3-80-93

Кіріспе

Соңғы жылдары қылмыстық саясат пен қылмыстық заңнамада жаза жүйесі ізгілендіру бағытында дамып келеді. Бұл саясат жазаның әлеуметтік олқылықтарын азайтумен және сотталғандардың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету қажеттілігімен байланысты. Ал адам құқықтары мен бостандықтарының басымдығы қағидатын іске асыру елде жүргізіліп жатқан реформаның басты бағыты болып табылады. Оның үстіне, қылмыстық жазаны ізгілендіру заманауи қылмыстық атқару жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі саналады, себебі бас бостандығынан айыру орны қылмыстылықпен күресудің оңтайлы әдісі болмай тұр, сондай-ақ оның тек жеке тұлғаға ғана емес, тұтастай қоғам үшін де әлеуметтік жағымсыз зардаптары бар.

Ауыр қылмыс жасамаған қылмыскерді бас бостандығынан айыру мемлекет үшін лайықты таңдау емес. Оның нәтижесінде әлеуметтік байланыстар үзіліп, халықтың денсаулығы, қоғамда моральдық климат нашарлайды. Экономикалық тұрғыдан алғанда да «бас бостандығынан айыру орны қылмыскерді одан әрі қауіпті жолға салатын қымбат рахат» [1, 187 б.].

Қылмыстық кодекспен қарастырылған қылмыстық жазалар жүйесінде бас бостандығынан айырудың балама түрлері баршылық, бірақ та олардың барлығы бірдей практикада қолданысқа ие емес. Бас бостандығынан айырумен байланысты емес жазалар сотталған адамды өзіне таныс ортадан айырмайды, әлеуметтік пайдалы байланыстарын сақтайды. Мұндай жазалардың материалдық шығындары да аз. Десе де сот тәжірибесінде шартты түрде соттау түріндегі қылмыстық-құқықтық сипаттағы шара жиі қолданылады. Бұған келесі статистикалық деректер дәлел: 2018 ж. қылмыстық құқық бұзушылық жасағандардың 108290-нің 1196-і шартты түрде сотталғандар (пробациялық бақылауда); 2019 ж. 99508-ң - 1880-і; 2020 ж. 76519-ің, 2021 ж. пробациялық бақылауда болған [2]. Қазіргі уақытта келтірілген бұл деректер шартты түрде соттаудың қылмыстық-құқықтық сипаттағы маңызды шара екендігін көрсетеді.

Шартты түрде соттау институты көптеген елдердің қылмыстық кодекстерінде қарастырылады және олардың құқықтық табиғаты әртүрлі. Мысалы, АҚШ-ң қылмыстық заңнамасында (66.00-бап) - пробация, Швеция ҚК-де - шартты үкім, пробация, ГФР ҚК (§56) - жазаны шартты түрде кейінге қалдыру, ал Польша ҚК-де (66-бап) - қылмыстық тергеуді шартты түрде тоқтату, Тәжікстан ҚК-де (69-бап) – жазаны шартты түрде қолданбау және т.б. қалыптарда. қолданылады. Бұл сұрақ шетел мемлекеттерінің қылмыстық заңнамасында белгілі мөлшерде нақты қылмыстық-құқықтық сипат алған, ал ТМД елдерінде, сол сияқты отандық қылмыстық заңнамада шартты соттаудың әлеуметтік мәніне, құқықтық табиғатына қатысты нақты жауап жоқ. Сәйкесінше, шартты түрде соттау кезінде жазаның мақсаттарын жүзеге асырудың жолдары мен ерекшеліктері және т.б. түсініксіз. Іс-тәжірибеде мұндай жағдайда шартты түрде соттауды қолдану жай формальды сипат алып, сотталушы жазасын нақты өтеуден босатылады.

Шын мәнісінде аталған институт ұдайы жетілдіріліп отырғанымен әркез жаңа проблемалар туындап отырады. Қоғамдық қатынастардың дамуымен шартты түрде соттауға жол берудің негіздері мен шектерін, шартты түрде соттау кезінде қосымша жазаларды қолдану мүмкіндігін, оның күшін жою негіздерін және осы институттың сот практикасындағы тиімділігін қамтамасыз етудің кейбір мәселелерін жаңғырту қажет-ақ. Олардың көпшілігі әлі толық шешілген жоқ. Сондықтан шартты соттауға қатысты ішкі және сыртқы келісілген нормалар жүйесі жетілдіріліп, заңнамалық деңгейде шешімін табуы тиіс. Осы аталған жағдайлар зерттеу тақырыбының өзектілігін айқындай алады.

Әдістер мен материалдар

Зерттеу барысында келесі кешенді әдістер қолданылатын болады: формальды-логикалық және диалектикалық, логикалық бағалау, статистикалық, салыстырмалы-құқықтық, бағалау, құқықтық нормаларды талқылау.

Талқылау

Еліміздің жалпы қылмыс саласындағы заңнамасының қалыптасу кезеңі Кеңестік заңнамалармен етене байланысты болуы себепті шартты соттау институтының даму тарихын даралау қиындау.

Шартты соттауды іс-тәжірибеде алғаш рет Октябрь революциясынан соң Украина Халық Секретариатының қаулысымен қолданыла бастаған. Онда сот кінәліні шартты соттауға құқылы болды. Кейін келе ол 1918 ж. 7 наурызындағы №2 Декретпен регламенттелді, бірақ сынақ мерзімі нақтыланбағандықтан әділет органдарының өздері белгілейтін. Бұл институтты дамыту барысында шартты соттаудың шарттары анықталды [3, 60 б.].

1922 жылғы РКФСР ҚК-інің қабылдануымен шартты соттау институты ҚК-тің «Жаза мен өзге де қорғау

шараларының түрлері» атты IV бөлімінде орнығып, заң шығарушымен шартты соттау жаза түрі ретінде танылды. Сонымен қатар, заңда алғаш рет 3-тен 10 жылға дейін сынақ мерзімі белгіленді. Осы мерзім ішінде тұлға алдыңғыға ұқсас, не біртектес қылмыс жасаған болса, онда шартты соттау күшін жоятын.

Кеңес Одағының ғалымы М. Гельфер, шартты түрде сотталған адам пробациялық бақылау талаптарын сақтамаса, оның күші жойылып, шартты түрде соттаудың «қалған» бөлігінде жаза орындалуға тиіс болғандықтан шартты түрде соттауды жаза ретінде қарастыру керек, деп түсіндіреді [4, 42 б.].

Әрі қарай 1924 жылдың 31 қазанындағы «Одақтың және Одақтас республикалардың негізгі бастауларымен» *шартты соттау жаза тізімінен алынып тасталып*, ҚК-тің «Әлеуметтік қорғау шаралары және оларды қолдану» тарауында шартты түрде мерзімінен бұрын босатумен бірге қаралды (36,37-бб.). Мұнда, заң шығарушы шартты соттаудың құқықтық табиғатын үкімді орындаудың ерекше тәртібі ретінде таныды. Себебі, шартты сотталған адам сынақ мерзімінде жаңа қылмыстық іс-әрекетке бармаса, оны жазадан шартты түрде босатылатын еді.

1926 ж. РКФСР ҚК-де шартты соттауға қатысты өзгерістер келесідей бағытта өрбіді. Қылмыстық заңнамаға сай, 1 жылдан 10 жылға дейінгі сынақ мерзімінде сотталған адам онша ауыр емес жаңа қылмыс жасағаны үшін шартты соттаудың күші жойылатын болды. Сот мұндай шешімге келгенде негіздеп беруі тиіс [5]. Мемлекеттің жазалау саясатында репрессияның күшеюімен шартты соттауды ауыр қылмыс жасағандарға қолдануға тиым салынды [6].

Кезекті 1959 ж. ҚазСРО ҚК-де бас бостандығынан айыру не түзеу жұмыстары үшін де шартты түрде соттау мүмкін болды [7]. Шартты соттау іс-тәжірибеде жаза мақсаттарына қолжеткізуге ықпал ете бастады.

1982 жылдың 26 шілдесіндегі «Қылмыстық және еңбекпен түзеу заңнамаларын жетілдіру туралы» ССРО Жоғары Кеңес Президиумының Жарлығымен шартты соттауды қадағалау күшейтіліп, шартты соттау уақытында қолданылатын қосымша жазалар саны көбейді.

Шартты түрде соттау мәселесіне 1997 жылғы ҚР ҚК-нің 63-бабы арналды. Заңнамаға сай, әскери қызмет бойынша шектеу, бас бостандығынан айыру жазаларына сотталған адам жазасын өтемей-ақ түзелуі мүмкін деген тұжырымға келе алса, онда сот шартты соттау туралы қаулы шығара алатын болды [8].

Ал енді 2014 жылғы ҚК-ке пробация институты қосылып, шартты түрде сотталғандар пробациялық бақылауға алынатын болды. Бірақ та ҚР ҚК-нің 63-бабында шартты түрде соттаудың мәні айқындалмай қалды [9].

Қылмыстық заңнамалардағы шартты соттау туралы нормаларға жасалған қысқаша шолудан соң, аталған институттың ұзақ тарихи даму процесінен жаңғыртылып, жетілдіріле отырып өткеніне көз жеткіземіз. Алайда, шартты соттаудың құқықтық табиғаты, мәні мәселесі әлі де зерделеуді қажет етеді. Сондықтан ғылыми еңбектердегі ғалымдардың пікірлеріне кезек берсек.

Бүгінде ғалымдардың бір тобы *шартты соттауды қылмыстық жаза ретінде* қарауды қолдайды. Мысалы Т.И. Эрхитуеваның пайымдауынша, құқықтық табиғаты жағынан шартты соттау жазаға жатады және оның барлық белгілерін иемденеді, жаза мақсатын жүзеге асырады және оның мәніні құрайды, сол себепті шартты соттау институтынан бас тартып, оның баламасы ретінде жаңа жаза түрін – сынақ мерзімін енгізген жөн [10, 7 б.]. Шартты соттау жаза тізімдерінің қатарына болғанда оны санкциясы бас бостандығынан айыру жазасының жоғары мерзімі сегіз жылдан аспайтын ҚК-нің Ерекше бөліміндегі баптарда орныққаны орынды. Бұл ережеге сай, шартты соттауды аса ауыр қылмыстарға қолданылмайды және шартты соттау (сынақ мерзімі) тағайындалатын қылмыстардың қатары нақтыланады. Сынақ мерзімі түріндегі жаза қарастырылған қылмыстарды жасағаны үшін тұлғаны кінәлі деп тану шартты соттауды қолданудың негізі саналады. Бірақ сотталған адамға бұл жазаны қолданған кезде жаза мақсатына

қолжеткізу мүмкіндігін растайтын нақты деректердің жиынтығы болуы маңызды [11, 93,94 бб.].

Ғылыми еңбектерде шартты соттауды *жазаның түрі ретінде қарауға* қарсы пікірлерді кездестіре аламыз (Ю.В. Бышевский мен А.И. Марцев). Олар: «Шартты түрде соттауды жазаның ерекше түрі ретінде қарайтын ғалымдардың дәлелдері жеткіліксіз, өйткені кінәліге бас бостандығынан айыру түріндегі жаза түрі тағайындалып, оны шартты түрде өтеу туралы үкім қабылданады. Егер қарастырылған көзқарасты дұрыс деп тапсақ, онда сол бір қылмыс үшін кінәліге екі рет жаза қолданылады деген сөз [12, 68 б.]. Ал бұл қылмыстық құқықтық қағидатына қайшы келеді.

Ал С.М. Рахметов, Ф.Р. Ахмеджанов сынды отандық ғалымдар шартты соттау институтынан бас тартып, оны *бостандықты шектеу жазасы ұғымымен қосуды* ұсынады. Себебі, бостандықты шектеу жазасы – шетел тәжірибесіндегі пробацияның аналогы танылады [13, 35-36 бб.] Мұнда ғалымдар, шартты соттаудың пробациялық бақылау ережелеріне сай келетінін және оның бостандықты шектеу жазасын орындау тәртібімен бірдей болатындығын негізге алады. Және қылмыстық норманың санкцияларында бұл бостандықты шектеу жазасы бас бостандығынан айырудың балама түрі ретінде келтірілетінін атап кетеді.

Заң әдебиеттерінде шартты түрде соттау *жазаны өтеудің ерекше тәртібі*, шартты түрде үкімді орындамау бағытында да түсіндіріледі (Э.Желваков, Н.Ф. Саввин, М.А., Ефимов) [14, 19 б; 6 б.]. Мұнда мәселе, шартты түрде соттау кезінде жазаның қалай көрініс табатындығын анықтауда болып тұрған жоқ. Егер шартты түрде соттау кезінде үкім орындалмайтын болса, онда жазаны орындаудың қандай ерекше тәртібі туралы айтуға болады? [15, 35 б.].

Келесі бір пайымдауда, шартты түрде соттау *сот тағайындаған жазаны қолданбау* деп түсіндіріледі [16, 201 б.]. Бірақ та шартты түрде сотталған адамға жүктелген міндеттерді сақтамаған жағдайларда сот тағайындаған жазаның (бас бостандығынан айыруға сотталған кінәлі адам сынақ мерзімі кезінде жаңа қасақана қылмыс жасауы) қолданылатынын де ескерген жөн.

Ғалымдар тобы шартты түрде соттаудың құқықтық табиғатын *жазаны қолдануды кейінге қалдыру* ретінде де қарайды [17, 69 б.]. Бірақ та жазаны қолдануды кейінге қалдыру өзіндік ерекшеліктерге ие, ол сотталған адамның жекелеген санаттарына ғана қолданылуы мүмкін, мысалы, жүкті әйелге, асырауында жас баласы бар адамдар және т.б. (ҚР ҚК-нің 74-бабы), ал шартты түрде соттауда мұндай шектеу жоқ.

«Жазаны орындау», «жазаны қолдану», «жазаны өтеу» ұғымдары материалдық норманың материлизациялануы, іске асырылу үрдісімен байланысты. Ал «жазаны кейінге қалдыру» термині жазаның белгілі бір уақыт қолданылмай, бірақ кейін міндетті түрде жалғасын табатынын білдіреді. Егер сотталған адам бас бостандығынан айыруды шартты түрде өтейтін сынақ мерзімі кезеңінде жаңа қасақана қылмыс жасамаса, онда үкіммен белгіленген бас бостандығынан айыру жазасы орындалмайды. Сондықтан шартты түрде соттауды жазаны қолдануды кейінге қалдыру деп түсінуге келмейді.

Теорияда қандай да арнайы міндеттердің жүктелінуі, не жүктелінбеуіне қарай жазадан босатуды шартты және шартсыз деп бөледі (А.Э. Жалинский). Алғашқы топқа шартты түрде мерзімінен бұрын босату мен жазаны өтеуді кейінге қалдыру жатады. Екінші топтағы жазадан босату шартсыз және түпкілікті болып саналады [18]. С.В. Дьяконовтың [19, 8 б.], Н.Д. Дурмановтың [20, 9 б.], Ю.М. Ткачевскийдің [21, 20 б.], Н.С Малолеткинаның [22, 171 б.] еңбектерінен шартты түрде соттауды *жазадан (не өтеуден) босатудың бір түрі* ретінде қарастыратын пікірлерді көре аламыз.

В.А. Новиков та мұны қылмыстық жазадан босатудың түрі ретінде қарап, оны қылмысты алғаш рет жасағандарға, онша ауыр емес және орташа қылмыстарға ғана қолдану қажет, себебі бұл сотталған адамдар жасаған іс-әрекетіне шын өкіне алады және қылмыстық жауаптылыққа тарту олардың түзелуіне ықпал ете мүмкіндігі жоғары, деп есептейді [23, 68 б.]. Расында да соңғы

пікірімен толық келісе аламыз, себебі сотталған адамның шын өкіне алуы оның түзелу мүмкіндігінің алғашқы, маңызды белгісі болады.

Алайда, жазадан босату кезінде жаза қолданылмайды, ал шартты түрде сотталған кезде жаза тағайындалады, орындалмау мүмкіндігі болатынын ұмытпаған жөн. Яғни, мұнда шартты сотталған адамға сотпен белгілеген талаптар сақталмай құқық бұзушылық жасалған жағдайда алғашқы тағайындалған жаза орындалуға жатады.

Қылмыстық жауаптылықты іске асырудың бұл нысаны қоғам, мемлекет және сотталған адамның өзі үшін тек «жазаны өтеуден формальды босатылуы» ғана емес, заңды және өзгелердің құқықтары мен заңды мүдделерін, құқыққа сай жүріс-тұрысын құрметтеу рухында қылмыскердің түзелуі мен қайта тәрбиеленуінің шынайы құралы болады [24, 110 б.].

Сонымен қатар, ғылымда зерттеу пәнінің құқықтық табиғаты жайлы келесідей де бағыт бар. Кінәліге қылмыстық жазадан бөлек басқа да қылмыстық-құқықтық ықпал етететін жолдар белгілі. Бұл өзге де қылмыстық-құқықтық ықпал ету шаралары сот тәжірибесінде жаза тағайындағанда, жауаптылықтан, жазадан босатқанда қолданылуға жатады. Шартты түрде соттау қылмыстық-құқықтық ықпал етуші екені анық, тек негізгі құқықтық ықпал ету шарасы емес.

Отандық қылмыстық, қылмыстық-атқару заңнамаларында «өзге де қылмыстық ықпал ету шаралары» ұғымына түсінік берілмейді, түрлері де белгіленбеген, түсініктемені тек ғылыми еңбектерден көреміз. Мысалы А.Т. Байсеитова, өзге де қылмыстық-құқықтық ықпал ету шаралары - бұл соттың кінәлінің тұлғасын және (немесе) жасалған қауіпті іс-әрекетінің мән-жайын және қылмыстық заңнаманың міндеттерін ескеріп, ҚК-пен қарастырылған баламалы жаза ретінде немесе жазамен бірге қолданылатын мемлекеттік ықпал ететін мәжбүрлеу шаралары, деген анықтама береді. Әрі қарай автор, қылмыстық-құқықтық ықпал ету шараларын *жалпы* (шартты түрде соттау, жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босату, жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түрімен ауыстыру) және *арнайы* (жүкті әйелдердің және жас балалары бар әйелдердің және жас балаларын жалғыз өзі тәрбиелеп отырған ерлердің жазасын өтеуін кейінге қалдыру, төтенше жағдайлар салдарынан жазасын өтеуін кейінге қалдыру, медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шаралары, тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шаралары) деп топтастырады. Яғни, шартты түрде соттауды *өзге де жалпы қылмыстық-құқықтық ықпал ету шарасына* жатқызған [25, 8 б.]. Мұндай ұстанымды Өзбекстан Республикасы құқық қолдану тәжірибесінен (ҚАК-нің 174-бабы) кездестіре аламыз [26].

Шартты соттаудың моделіне келсек, 1997 ж. ҚР ҚК-не (63-баптың 3-б.) сай, сотталған адам жасына, денсаулығына байланысты немесе салыстырмалы түрде қауіпті емес қылмысы үшін ерекше бақылауды қажет етпегендіктен, оларға классикалық үлгідегі шартты соттау белгіленген еді, ал пробациялық модельдегі шартты соттау сотталған адамға міндеттер жүктейді. Мысалы, тұрақты мекен-жайын, жұмыс орнын, оқу орын арнайы бақылаушы мемелекеттік органға хабарламай ауыстыру; белгіленген орынға бармау; маскүнемдіктен, нашақорлықтан, уытқұмарлықтан, соз ауруынан немесе АИТВ/ЖИТС-тен емделу курсынан өту; отбасына материалдық көмек көрсету. Сот қылмыскердің жеке басындағы ерекшеліктерді ескере отырып, сотталған адамға аталғандардан бөлек, өзге де міндеттерді жүктей алған [27].

2014 жылғы ҚК-те заң шығарушымен тек пробациялық модельдегі шартты соттау қарастырылады.

Шартты түрде соттау түріндегі қылмыстық-құқықтық шараны қолдану үшін заңнамаға сай, тұлғаның болашақта түзеліп кететіндігіне соттың сенімді болуы жеткілікті. Яғни, сот кінәлінің б.б. айыру жазасын нақты өтемей-ақ түзелуі мүмкін деген шешімге келуі үшін қажет дәлелді деректердің жиынтығы

шартты соттауды қолданудың негізін құрайды.

Қылмыстық заңнамада шартты соттауды қолдану үшін келесідей

шектеулер қойылады: «1) шартты соттау бас бостандықтан айыру жазасының орнына; 2) б.б.а. жазасының уақытына белгіленеді; 3) қылмыстардың қайталануына, қауіпті қайталануға, аса ауыр, сыбайлас жемқорлық, террористік, экстремистік, топпен атқарылған, кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмыстарға қатысы жоқ (бұл 14-18-гі кәмелетке толмағандарды қоспағанда)» [9].

Сот шартты түрде соттауды тағайындағанда жасалынған қылмыстың сипаты мен дәрежесіне кінәлінің жеке басына, не қылмыстың сипатына байланысты жеңілдететін мән-жайларға сүйене алатындығы жайлы ҚК-тің 63-бабында жалпы нұсқама беріледі. Бұл нормада өзгедей шектеулер қарастырылмаған, тіпті шартты сотталған адамның қылмысты жасағанына өкінетіндігі талап етілмейді, не б.б.а. жазасының жоғары шегі де арнайы көрсетілмеген. Ал дамыған батыс мемлекеттерде шартты түрде соттауды қолдану немесе үкімінің орындалу мүмкіндігіне қатал шектеулер қарастырылған. Мысалы, кейбір елдерде б.б. айыру жазасының жоғарғы шегі екі жылдан жоғары (Испания, Австрия, Швейцария) болса, ал енді кейбірінде сегіз жылдан асса шартты түрде соттау қолданылмайды (Ресей ҚК).

Ғалымдардың, пенитенциарлық жүйе саласындағы мамандардың пікірінше, қылмыскерлерге жақсы ықпал етудің оңтайлы құралы бола тұра бас бостандығынан айыру жазасы құқық қорғау органдарынан тәуелсіз нақты жағымсыз салдарды тудырады. Осы орайда, б.б.а. мерзімдерін қысқарта отырып, қауіпсіздік мекемелеріндегі сотталғандардың санын 5-7 жыл ішінде екі-үш есе азайтуға болады, деп есептейтін пікірлерді құқық саласындағы еңбектерден кездестіре аламыз [28, 425-426 б.].

Біздің ойымызша, шартты соттауды тек оң мінездемеге ие, онша ауыр емес, орташа қылмыс жасағандар үшін және бас бостандығынан айыру жазасының жоғары шегі 8 жылдан аспайтындарға ғана қолданған жөн. Себебі, өзінің қылмыстық іс-әрекетіне өкінбейтін сотталған адамдар соттың мұндай үкімін жазасыз қалу деп қабылдап, қайта қылмыстық жолға түсуін жалғастырады.

Шартты сотталған адамға заңмен көзделген тәртіппен пробациялық бақылау сотпен белгіленіп (осы мерзім ішінде ол сотталған саналады), шартты соттаудың күшін жою қатерімен пробациялық бақылау ережелерін сақтауы тиіс болады. Сот тағайындайтын сынақ мерзімінің мөлшері пробациялық бақылау мерзімімен есептелінеді.

Осы мерзім ішінде қылмыстық нормамен белгіленген шарттардың орындалмауы, яғни шартты сотталғандардың түзелмегендігін растайтын фактілердің болуы шартты соттаудың күшін жоюға негіз болады:

ҚК-тің 64-бабының 1-бөлігі бойынша, сотпен белгіленген міндеттердің орындалуымен, яғни сынақ мерзімінде шартты түрде сотталған адамның түзелу мүмкіндігі дәлелденуімен мерзімнің кем дегенде жартысы өткен соң пробациялық бақылау органының ұсынуымен *шартты соттаудың күші жойылып* (бұл 15.08.2014 ж. ҚР ІІМ №511 бұйрығында айтылған), соттылық алынып тасталады;

ҚК-тің 64-бабының 2-бөлігіне сәйкес, шартты соттаудың күші сақталып, бақылау мерзімі ұзартылады, егер де:

- қоғамдық тәртіпке, имандылыққа қарсы, кәмелетке толмағандардың құқықтарына, жеке адамға қарсы, отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар жасаса,
- электрондық бақылау құралын зақымдағаны, не дәлелсіз себептермен келмеген, не ескертпей тұрғылықты жерін ауыстырса,
- қылмыстық теріс қылық жасаса [9].

Сот осы бақылау мерзімін созу мүмкіндігі қарастырылған ретте тұлғаны шартты соттай отырып, үкімде екі мерзімді көрсетеді: белгіленген жаза мерзімі; пробациялық бақылау мерзімі.

ҚК-тің 64-бабының 3-бөлігіне сай, сот белгілеген міндеттерді ересектердің сақтамауы, ҚК-тің 64-бабының 2-б. құқық бұзушылықтарды қайталауы себепті пробациялық бақылау органының

ұсынуымен *шартты соттаудың күші жойылып,* алғашқы қылмысы үшін белгіленген жаза орындалуға жатады (қаулы шығарады), ал кәмелетке толмағандарға аталған жағдайда пробациялық бақылау 1 жылдан көп емес мерзімге ұзартылады.

ҚК-тің 64-бабының 4-бөлігі бойынша, пробациялық бақылау уақытында ересектер - абайсызда қылмыс не онша ауыр емес қасақана қылмыс жасаса, ал 18-ге толмағандар онша ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмыс жасаса, сот жаңа қылмыс үшін жаза тағайындау барысында *шартты түрде соттаудың күшін жояды,* не оны *күшінде қалдырады* [9].

Бірінші жағдайда, сот алғашқы қылмысы үшін шартты соттаудың күшін жояды да, тек жаңа қылмысы үшін жаза тағайындайды. Бір қарағанда, *шартты сотталған адамның алғашқы қылмыстық іс-әрекеті үшін құқықтық нәтиже* болмайтын сынды көрінеді.

Екінші жағдайда керісінше, яғни шартты соттау күшінде қалдырылған жағдайда сотталған адамға пробациялық бақылау кезеңінде жаңа қылмыс жасағаннан соң сотпен шартты соттау сақталына отырып, жаңа қылмысы үшін жазасы белгіленеді (ҚК-тің 64-бабының 4-б.-гі).

Келесі мәселе. Шартты түрде соттаудың күші қай кезде жойылып, қай кезде күшінде қалатынына, шартты түрде сотталған адам қайталап қылмыс жасаған ретте сотпен оның алғашқы қылмысы үшін белгіленген шартты түрде соттаудың күшін жоюға ненің себепші болатынына келсек. Егер жаңа қылмыс үшін б.б.а. жазасы тағайындалатын болса, онда алғашқы қылмысы үшін белгіленген шартты түрде соттаудың күші жойылады да, алғашқы және соңғы қылмыстары үшін үкімдердің жиынтығы бойынша жаза тағайындалады.

Ал, егер жаңа қылмысы үшін қоғамнан оқшаулаумен байланысты емес жазалар белгіленетін болса, онда шартты түрде соттау күшінде қалдырылатыны анық.

Сот кінәлі алғаш қылмыс жасағаны үшін шартты түрде соттауды белгілегенде ҚК-тің 63-бабындағы (осы баптың 3-б.-нің 2-абз. қоспағанда) жалпы ережелерге, ал пробациялық бақылау кезіндегі талаптарды сақтамағаны үшін шартты соттауды күшінде қалдыру, пробациялық бақылау мерзімін ұзартқан жағдайда ҚК-тің 64-бабының 2,3,4-б. арнайы ережелерге сүйенеді.

ҚК-тің 64-бабының 5-бөлігіне сәйкес, ересек шартты сотталған адам - ауырлығы орташа қасақана, ауыр немесе аса ауыр қылмыс жасаса, ал 18-ге толмағандар - ауыр немесе аса ауыр қылмыс жасаса [9], алғашқы үкім бойынша шартты соттаудың күші жойылып, үкімдердің жиынтығы бойынша жазалар толық немесе ішінара қосылуы мүмкін. Шартты түрде соттау қолданғанға дейін тұлғаның қылмысқа қатыстылығы анықталып, шартты соттаудың күшін жоюға негіз болмаса немесе бірнеше үкімдерді қосу қажет болмаса, онда әрбір үкімдегі жаза бөлек орындалуға жатады [29].

Шетел тәжірибесіне қарасақ, сотталған адамға шартты соттаудың күші пробациялық бақылау уақытында тіпті мардымсыз құқық бұзушылықтарды жасағанның өзінде жойылады. Ал отандық заң шығарушы мұндай жағдайларда жеңілдік танытады. Жоғарыда айтылып кеткендей, ҚР ҚК-нің 64-бабының 4-бөлігіне сай, заң шығарушы сотталған адамның пробациялық бақылау уақытында жаңа қылмысы үшін жаза тағайындау барысында шартты түрде соттаудың күшін жою, не оны күшінде қалдыру түріндегі балама мүмкіндіктерді қарастырады.

Біздің пайымдауымызша, шартты сотталғандарға пробациялық бақылау уақытында сотпен белгіленген жоғарыда айтылғандай міндеттерді жүктеп қою жеткіліксіз. Себебі қылмыстық жолға қайтадан түсу шартты сотталғандардың түзелмегендігін білдіреді. Мұнда, қылмыстық құқықтық ықпал етудің өзге жолы ретінде шартты түрде сотталатын адамға түзелтуге ықпалы бар амалдарды қолданған орынды. Мысалы шетел тәжірибесіне жүгінсек, АҚШ-да жай пробацияны нәтижесіз деп тауып, 1982 жылдан бастап шартты сотталғандарға интенсивті бақылау енгізілетін болған. Сот пайдалы еңбекке тарту, есірткіге жүйелі түрде тестілеу, тұрақты негізде жұмыс жасау міндеттерін сотталған адамға жүктесе, билік тарапынан бақылау жүргізіліп отырады. Тіпті, бұл шаралардың

кейбіреуін отандық заңнамаға енгізген дұрыс (тегін қоғамға пайдалы еңбек жасауды). Егер сотталған адам қылмыстық іс-әрекетімен жәбірленушіге материалдық зиян келтіріп, шығынын өтемеген болса, онда кінәлінің жәбірленушіге келтірген зиянының орнын қалпына келтіруіне таптырмас мүмкіндік болар еді. Бұл бір жағынан сотталған адамның түзелуіне, екінші жағынан жәбірленушінің бұзылған құқықтарының қорғалуын қамтамасыз етеді.

Шартты сотталған адамдардың сотталғандығы пробациялық бақылау мерзімінің аяқталуымен жойылады (ҚК-тің 79-бабының 3-б. 1)-т.), егер олар сотталғандық мерзімі аяқталғанға дейін қайтадан қылмыс жасаса, онда сотталғандықты жою мерзімінің өтуі үзіледі [9].

Нәтижелер

1. Шартты соттау көптеген елдердің қылмыстың заңдарымен қарастырылған және әртүрлі келтіріледі. Мысалы, Швеция ҚК-де – шартты үкім, пробация, ГФР ҚК-де жазаны шартты түрде кейінге қалдыру, АҚШ ҚК-де – пробация, Польша ҚК-де – қылмыстық ізге түсуді шартты түрде тоқтату және т.б.

Ғалымдардың да шартты соттау институтының құқықтық табиғатына қатысты пікірлері әртүрлі, бірыңғай түсінік жоқ. Олар шартты соттауды:

- жазаның ерекше түрі;
- жазаны орындауды кейінге қалдыру;
- сотталған адамды тәрбиелеудің ерекше құралы;
- жазаны орындаудан (өтеуден) шартты түрде босату;
- жазадан босатудың түрі;
- өзге де қылмыстық-құқықтық ықпал ету шарасы деп таниды.

Мұның өзі шартты соттау институтының толық қалыптасып болмағандығының дәлелі.

2. Шартты түрде соттау тәртібінің ерекшеліктерін ескере отырып, оларды келесідей топтарға бөлеміз:

- сотталған адамның жасына қарай (кәмелетке толмағандар және ересектер үшін) шартты соттау;
- реттілігіне (алғашқы қылмысы үшін және пробациялық бақылау кезінде жаңа қылмыс жасағаны үшін) байланысты шартты түрде соттау. ҚК-тің 63-бабының 3-б.-де шартты түрде сотталғандарды пробациялық бақылау уақытында онша ауыр емес немесе <u>ауырлығы орташа қылмысты</u> қайталағанда кәмелетке толмағандар үшін шартты соттау қолданылуына жол береді [9], ал ересектер үшін шартты соттау қайта тағайындалмайды. Сонда кәмелетке толмағандарды шартты түрде соттау екі кезеңнен тұрады: алғашқы қылмысы үшін, екінші жағдайда - пробациялық бақылау талаптары сақталынбаған ретте.

3. Заң шығарушы ҚР ҚК-нің 64-бабының 4-бөлігінде, шартты түрде сотталған ересектер пробациялық бақылау уақытында абайсызда қылмыс не онша ауыр емес қасақана қылмыс жасаса, сотқа шартты түрде соттаудың күшін жою немесе күшінде қалдыру мәселесін шешуді жүктей отырып, оның шарттарын нақтыламаған. Құқық қолдану тәжірибесінде түсініспеушілік тудырмау мақсатында аталған норма нақтылануды қажет етеді.

Қорытынды

1. Шартты түрде соттағандағы жазаның мақсатының жүзеге асырылудағы ерекшелігін анықтау үшін біздің пайымдауымызша, отандық қылмыстық заңнамада шартты соттау институты құқықтық табиғаты жағынан өзге де қылмыстық-құқықтық шарасы ретінде таныған жөн. Себебі сот қылмыстық істі қарап, үкімде жазаны қолдану қажет емес деп тапқандықтан, жазаны жеңілдетудің бір нысаны шартты соттау түріндегі қылмыстық-құқықтық өзге шараны қолданады. Мұнда *шартты соттау деп* сотталған адамның сотпен белгіленетін жазаны өтеместен, болашақта түзеліп кететіндігіне сенім білдіре отырып, оған пробациялық бақылау кезінде міндеттер жүктелетін өзге де қылмыстық-құқықтық шараларды түсінеміз.

Қылмыстық кодекстің 63-бабына сай, ауыр қылмыстар (бас бостандығынан айыру жазасы 12 жылдан аспайтын) үшін де шартты соттау қарастырылған. Осы тұста қылмыстың қайталануына жол бермеу

мақсатында шартты соттауды белгілеу үшін бұл бас бостандығынан айыру жазасының жоғары шегін (төмендеткен) нақтылаған дұрыс. Яғни шартты түрде соттауды тек оң мінездемеге ие, онша ауыр емес, орташа қылмыс жасағандар үшін және бас бостандығынан айыру жазасының жоғары шегі 8 жылдан аспайтындарға ғана қолдану керек. Іс-тәжірибе көрсеткендей, мұндай сотталғандар жасаған қылмыстарына шынайы өкіне алады.

2. Заң шығарушы ҚР ҚК-нің 64-бабында шартты соттаудың күшін жоюдың бірнеше негіздері мен оның құқықтық нәтижелерін келтіреді. Тек ҚК-тің 64-бабының 4-бөлігіндегі шартты түрде сотталған ересектерге соттың шартты түрде *соттауды күшінде қалдыру*, не *күшін жоюының* негізгі шарттарын төмендегідей түсіндіреміз: пробациялық бақылау уақытында абайсызда қылмыс не онша ауыр емес қасақана қылмыс жасаса, сотпен, *бірінші жағдайда* - егер оған жаңа қылмысы үшін бас бостандығынан айыру жазасы тағайындалу мүмкіндігі туындағанда, алғашқы қылмысы үшін белгіленген шартты түрде соттаудың күші жойылып, үкімдердің жиынтығымен жаза тағайындалады, ал *екінші жағдайда* - кінәлінің соңғы қылмысы үшін қылмыстық заңнамамен қоғамнан оқшаулаумен байланысты емес жаза қарастырылып, сот сол жаза түрін тағайындаған ретте кінәлінің алғашқы қылмысына белгіленген шартты түрде соттау өзінің күшінде қалады. Екі жағдайда да соңғы қылмысы үшін жаза тағайындалып, өтелуге жатады.

3. Шартты сотталған адам қандай амалдардың көмегімен түзеле алуы керек деген сұрақтың сот тәжірибесінде маңызы бар. Қылмыстық заңнамаға сай, түзелу сотталған адамға белгіленген пробациялық бақылау мен міндеттердің көмегімен жүзеге асырылады. Бірақ та шартты сотталғандардың жеке бастарын, қылмыстарының сипаты мен қоғамға қауіптілігін ескере отырып, интенсивті бақылау орнатқан жөн-ақ. Яғни, сотталғандардың түзелуіне ықпал ету мақсатында тегін қоғамдық пайдалы еңбекке тартуын заңдастырған дұрыс (ҚР ҚАК-не). Мұнда, шартты сотталғандарды пайдалы еңбекке тарта отырып, жәбірленушіге келтірілген шығындарды кінәлінің өтеп беруін қамтамасыз етуге болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Кабжанов А.Т. Уголовный закон в свете реализации правовой политики Республики Казахстан. Сборник материалов международной научно-практической конференции «Проблемы и перспективы развития уголовного права в свете реализации правовой политики Республики Казахстан». – Нур-Султан: ИП «Булатов А.Ж.», 2021. – 330 б.
2. ҚР Бас прокуратурасы жанындағы Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеттің 2017-2020ж. арналған статистикалық есебі. Нысан №1-М - тіркелген қылмыстар және қылмыстық қудалау органдары қызметінің нәтижелері туралы есеп; 6-бөлім. Құқық бұзушылық жасаған адамдар туралы мәліметтер. [Электронды ресурс] – URL: https://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat (жүгінген күн: 11.07.2022).
3. Руководящее начало по уголовному праву 1919 г. // Сборник материалов по истории социалистического уголовного законодательства (1917–1937 гг.). – Москва: 1938. – С. 58-65.
4. Гельфер М. Условное осуждение в СССР // Проблемы права. – Москва, 1939. – С. 41-54.
5. «Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик» от 1958 г. 2 июля 1991 г. - №2281-I. [Электронды ресурс] – URL: https://http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102106292&backlink =1&&nd=10201194 (жүгінген күн: 11.07.2022).
6. Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 04.03.1961 г. №1 (ред. от 26.04.1984) «О судебной практике по применению условного осуждения». [Электронды ресурс] – URL: http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=6198#jv1tsCTMN844dRyX1 (жүгінген күн: 11.07.2022).
7. Уголовный Кодекс Казахской ССР от 22 июля 1959 г.
(с изменениями и дополнениями). Утратил силу в соответствии с Законом РК № 168-1 от 16.07.97. [Электронды ресурс] – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1004273 (жүгінген күн: 11.07.2022).

8. Уголовный Кодекс Республики Казахстан. Кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 года №167. Утратил силу Кодексом РК от 3 июля 2014 года № 226-V. [Электронды ресурс] – URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K970000167_ (жүгінген күн: 11.07.2022).

9. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 27.06.2022 г.). [Электронды ресурс] – URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226 (жүгінген күн: 11.07.2022).

10. Эрхитуева Т.И. Условное осуждение: юридическая природа, основания применения и порядок исполнения: автореф. ... канд. юрид. наук. – Иркутск, 2007. – 27 с.

11. Скиба А.П. Условное осуждение и условно-досрочное освобождение: основания применения. – Улан-Удэ: Издательство Бурятского государственного университета, 2020. – 124 с.

12. Бышевский Ю.В., Марцев А.И. Наказание и его назначение: учеб. пособие. – Омск: ОВШМ МВД СССР, 1975. – 84 с.

13. Рахметов С.М., Ахмеджанов Ф.Р. Проблемы совершенствования законодательства об административных правонарушениях и уголовного законодательства Республики Казахстан (пути устранения нестыковок, пробелов и других недостатков) (за 2017 год). Заключительный отчет об итогах фундаментального и прикладного научного исследования. – Астана: ГУ «Институт законодательства Республики Казахстан», 2018. – 145 с.

14. Желваков Э. Условная свобода // Ваш адвокат. –1998. – №1. – С. 19.

15. Ткачевский Ю. Юридическая природа условного осуждения // Уголовное право. – 1999. – № 1. – С. 32-38.

16. Галиакбаров Р.Р. Уголовное право. Общая часть: учеб. – Краснодар: Краснодарский государственный университет, 1999. – 437 с.

17. Гельфер М.А., Герцензон А.А., Исаев М.М., Пионтковский А.А., Утевский Б.С. Советское социалистическое уголовное право. Часть общая. – Москва: Госюриздат, 1950. – 588 с.

18. Жалинский А.Э. Уголовное право России. [Электронды ресурс] – URL: https://be5.biz/pravo/u012/index.html (жүгінген күн: 06.07.2022).

19. Дьяконова С.В. Условное осуждение: уголовно-правовые и уголовно-исполнительные аспекты: автореф. ... канд. юрид. наук. – Москва, 2009. – 28 с.

20. Дурманов Н.Д. Освобождение от наказания по советскому уголовному праву. – Москва: Юриздат, 1957. – 256 с.

21. Ткачевский Ю.М. Освобождение от отбывания наказания. – Москва: «Юрид. лит.», 1970. – 237 с.

22. Малолеткина Н.С. Правовая природа условного осуждения в аспекте правоприменения // Общество и право. – 2010. – №1(28). – С. 168-171.

23. Новиков В.А. Условное осуждение: современные тенденции и пути совершенствования закона // Журнал российского права. – 2005. – №11. – С. 67-70.

24. Медведев Е.В. Понятие и сущность условного осуждения как инструмента уголовно-правового воздействия// Общество и право. – 2010. – №2(29). – С. 107-111.

25. Байсеитова А.Т. Проблемы систематизации мер уголовно-правового воздействия по законодательству Республики Казахстан: дис. ... на соиск. учен.степ.доктора юридических наук: 12.00.08/. – Бишкек, 2014. – 131 с.

26. Уголовно-исполнительный Кодекс Республики Узбекистан (утвержден Законом Республики Узбекистан от 25 апреля 1997 года № 409-I) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 17.05.2022 г.). [Электронды ресурс] – URL: https://online.zakon.kz/m/document?doc_id=30421388 (жүгінген күн: 11.07.2022).

27. Гета М.Р. Альтернативы лишению свободы в Республике Казахстан: современное состояние и перспективы. [Электронды ресурс] – URL: https:// https://lprc.kz/wp-content/uploads/2020/01/Alternativy-lisheniyu-svobody-v-Respublike-Kazahstan-sovremennoe-sostoyanie-i-perspektivy.pdf (жүгінген күн: 11.07.2022).

28. Акимжанов Т. К. Уголовно-правовые и криминологические аспекты повышения эффективности и качества исполнения наказания в Республике Казахстан // Уголовно-исполнительное право. – 2018. – Т. 13(1-4), № 4. – С. 418-428.

29. Қылмыстық жаза тағайындаудың кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 25 маусымдағы №4 нормативтік қаулысы). [Электронды ресурс] – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P150000004S (жүгінген күн: 11.07.2022).

А.Р. Бижанова, Э.П. Кенжибекова, Г.Ж. Османова
Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан

О понятии и правовой природе условного осуждения

Аннотация. В условиях трансформации уголовной политики замечается гуманизация условий содержания осужденных в местах лишения свободы, имплентация международных правовых актов в уголовном и уголовно-исполнительном законодательстве, расширение сферы применения альтернативных непенитенциарных санкций. С реализацией нового уголовного законодательства уменьшилась численность «тюремного населения», основная доля которого приходится на применение условного осуждения. Важность этого условного осуждения обуславливается тем, что сокращения преступности неприменно влечет изменения характера наказания в направлении усиления роли убеждения и воздействия организаций. Эти изменения стали осуществляться через правовые институты, экономно расходующие уголовную репрессию, смягчающие принудительные воздействия наказания.

В рамках теории юридической науки сложились различные взгляды на правовую природу условного осуждения. Поэтому из-за отсутствия единого подхода при решении вопросов, касающихся установления оснований применения института условного осуждения, условий, выполняемых осужденными в течение пробационного контроля, определения судимости, снятия судимости могут возникнуть сложности. Более того, в последние годы большую часть рецидивистов составляют условно осужденные. Все это актуализировало вопрос совершенствования института условного осуждения.

Учитывая теоретическую и практическую значимость правильного определения правовой природы условного осуждения, авторы в статье рассматривают понятие условного осуждения и его правовую природу и анализируют различные точки зрения исследователей, а также разъясняют основания назначения и отказа условного осуждения.

Ключевые слова: условное осуждение, иные меры уголовно-правового воздействия, альтернативное наказание, пробационный контроль, испытательный срок, отмена условного осуждения.

A.R. Bizhanova, E.P. Kenzhibekova, G.Zh. Osmanova
Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

On the concept and legal nature of conditional conviction

Abstract. In the context of transforming criminal policy, there is a humanization of the convicts detention conditions in places of deprivation of liberty, implementation of international legal acts in criminal and penal enforcement legislation, and expansion of the scope of applying alternative non-penitentiary sanctions. With the implementation of the new criminal legislation, the number of ‘prison population’, the bulk of which accounts for the use of conditional sentences, has decreased. The importance of this conditional sentence is due to the fact that reducing crime does not necessarily entail changes in the nature of punishment in the direction of strengthening the role of persuasion and the influence of organizations. These changes have been implemented through legal institutions that economically spend criminal repression, mitigating the coercive effects of punishment.

Within the framework of legal science theory, there are different views on the legal nature of a conditional sentence. Therefore, due to the lack of a unified approach to solving issues related to the establishment of the grounds for the use of the institution of probation, the conditions performed by convicts during probation control, the determination of criminal record, the removal of criminal record, difficulties may arise. Moreover, in recent years, most of the repeat offenders have been conditionally convicted. All this actualized the issue of improving the institution of probation.

Taking into account the theoretical and practical significance of the correct definition of the legal nature of a conditional sentence, the authors consider the concept of a conditional sentence and its legal nature and analyze various points of view of researchers, as well as explain the reasons for the appointment and refusal of a conditional sentence.

Keywords: conditional sentence, other measure of criminal legal impact, alternative punishment, probation control, probation period.

References

1. Kabzhanov A.T. Ugolovnyj zakon v svete realizacii pravovoj politiki Respubliki Kazahstan. Sbornik materialov mezhdunarodnoj nauchnoprakticheskoj konferencii «Problemy i perspektivy razvitiya ugolovnogo prava v svete realizacii pravovoj politiki Respubliki Kazahstan», Nur-Sultan [Criminal law in the light of the implementation of the legal policy of the Republic of Kazakhstan. Collection of materials from the of International Scientific and Practical Conference "Problems and Prospects for the Development of Criminal Law in the Light of the Implementation of the Legal Policy of the Republic of Kazakhstan", Nur-Sultan], 330 (2021).. [in Russian]

2. QR Bas prokýratýrasyny Quqyqtyq statıstıka jáne arnaıy esepke alý jónindegi komıtetiniń 2017-2020j. arnalǵan statıstıkalyq esebi. Nysan №1-M - tirkelgen qylmystar jáne qylmystyq qýdalaý organdary qyzmetiniń nátıjeleri týraly esep; 6-bólim. Quqyq buzýshylyq jasaǵan adamdar týraly málimetter [Statistical report of the Committee on Legal Statistics and Special Records of the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan for 2017-2020. Form No. 1-M-report on registered crimes and the results of the activities of criminal prosecution bodies; section 6. Information about persons who committed offenses]. [Electronic resource] – Available at: https://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat (accessed: 11.07.2022).. [in Kazakh]

3. Rukovodyashchie nachalo po ugolovnomu pravu 1919 g. Sbornik materialov po istorii socialisticheskogo ugolovnogo zakonodatel'stva (1917–1937 gg.) [Guidelines on criminal law in 1919. Collection of materials on the history of socialist criminal legislation (1917–1937)] (Moskva, 1938, 58-65 s.) [Moscow, 1938, 58-65 p.].. [in Russian].

4. Gel'fer M. Uslovnoe osuzhdenie v SSSR. Problemy prava [Conditional sentencing in the USSR. Problems of law] (Moskva, 1939, 41-54 s.) [Moscow, 1939, 41-54 p.]... [in Russian]

5. «Osnovy ugolovnogo zakonodatel'stva Soyuza SSR i soyuznyh respublik» ot 1958 g. 2 iyulya 1991 g. -№2281-I ["Fundamentals of criminal legislation of the USSR and union republics" from 1958, July 2, 1991 - No. 2281-I]. [Electronic resource] – Available at: https://http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102106292&backlink =1&&nd=10201194 (accessed: 11.07.2022)... [in Russian]

6. Postanovlenie Plenuma Verhovnogo Suda SSSR ot 04.03.1961g. №1 (red. ot 26.04.1984) «O sudebnoj praktike po primeneniyu uslovnogo osuzhdeniya» [Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the USSR dated March 4, 1961. No. 1 (as amended on April 26, 1984) "On judicial practice on the application of suspended sentences"]. [Electronic resource] – Available at: http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=6198#jv1tsCTMN844dRyX1 (accessed: 11.07.2022)... [in Russian]

7. Ugolovnyj Kodeks Kazahskoj SSR ot 22 iyulya 1959 g. (s izmeneniyami i dopolneniyami). Utratil silu v sootvetstvii s Zakonom RK № 168-1 ot 16.07.97 [Criminal Code of the Kazakh SSR of July 22, 1959 (with amendments and additions). Lost force in accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan No. 168-1 dated July 16, 1997]. [Electronic resource] – Available at: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1004273 (accessed: 11.07.2022)... [in Russian]

8. Ugolovnyj Kodeks Respubliki Kazahstan. Kodeks Respubliki Kazahstan ot 16 iyulya 1997 goda №167. Utratil silu Kodeksom RK ot 3 iyulya 2014 goda № 226-V [Ugolovnyj Kodeks Respubliki Kazahstan. Kodeks Respubliki Kazahstan ot 16 iyulya 1997 goda №167. Utratil silu Kodeksom RK ot 3 iyulya 2014 goda № 226-V]. [Electronic resource] – Available at: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K970000167_ (accessed: 11.07.2022).. [in Russian]

9. Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 iyulya 2014 goda № 226-V (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 27.06.2022 g.) [Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 No. 226-V (with amendments and additions as of June 27, 2022)]. [Electronic resource] – Available at: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226 (accessed: 11.07.2022)... [in Russian]

10. Erhitueva T.I. Uslovnoe osuzhdenie: yuridicheskaya priroda, osnovaniya primeneniya i poryadok ispolneniya: avtoref. ... kand. yurid. nauk. [Conditional sentence: legal nature, grounds for application and procedure for execution: abstract. of thesis for ...cand. legal sci.] (Irkutsk, 2007, 27 s.)... [in Russian]

11. Skiba A.P. Uslovnoe osuzhdenie i uslovno-dosrochnoe osvobozhdenie: osnovaniya primeneniya [Conditional sentencing and parole: grounds for application] (Ulan-Ude: Izdatel'stvo Buryatskogo gosudarstvennogo universiteta, 2020, 124 s.) [Ulan-Ude: Buryat State University Publishing House, 2020, 124 p.]... [in Russian]

12. Byshevskij YU.V., Marcev A.I. Nakazanie i ego naznachenie: ucheb. Posobie [Punishment and its purpose: textbook. allowance] (Omsk: OVSHM MVD SSSR, 1975, 84 s.) [Omsk: OVShM Ministry of Internal Affairs of the USSR, 1975, 84 p.]. [in Russian].. [in Russian]

13. Rahmetov S.M., Ahmedzhanov F.R. Problemy sovershenstvovaniya zakonodatel'stva ob administrativnyh pravonarusheniyah i ugolovnogo zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan (puti ustraneniya nestykovok, probelov i drugih nedostatkov) (za 2017 god). Zaklyuchitel'nyj otchet ob itogah fundamental'nogo i prikladnogo nauchnogo issledovaniya [Problems of improving legislation on administrative offenses and criminal legislation of the Republic of Kazakhstan (ways to eliminate inconsistencies, gaps and other shortcomings) (for 2017). Final report on the results of fundamental and applied scientific research] (Astana: GU «Institut zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan», 2018, 145 s.) [Astana: State Institution "Institute of Legislation of the Republic of Kazakhstan", 2018, 145 p.]... [in Russian]

14. ZHelvakov E. Uslovnaya svoboda, Vash advokat [Conditional Freedom, Your Lawyer], 1, 19 (1998)... [in Russian]

15. Tkachevskij YUYu. YUridicheskaya Yuridicheskaya priroda uslovnogo osuzhdeniya, Ugolovnoe pravo [Legal Nature of Suspended Sentence, Criminal Law], 1, 32-38 (1999)... [in Russian]

16. Galiakbarov R.R. Ugolovnoe pravo. Obshchaya chast': ucheb. [Criminal Law. General Part: Textbook] (Krasnodar: Krasnodarskij gosudarstvennyj universitet, 1999, 437 s.) [Krasnodar: Krasnodar State University, 1999, 437 p.]... [in Russian]

17. Gel'fer M.A., Gercenzon A.A., Isaev M.M., Piontkovskij A.A., Utevskij B.S. Sovetskoe socialisticheskoe ugolovnoe pravo. CHast' Chast' Obshchaya [Soviet Socialist Criminal Law. Part General] (Moskva: Gosyurizdat, 1950, 588 s.) [Moscow: Gosyurizdat, 1950, 588 p.]... [in Russian]

18. ZHhalinskij A.E. Ugolovnoe pravo Rossii [Criminal Law of Russia]. [Electronic resource] – Available at: https://be5.biz/pravo/u012/index.html (accessed: 06.07.2022).. [in Russian]

19. D'yakonova S.V. Uslovnoe osuzhdenie: ugolovno-pravovye i ugolovno-ispolnitel'nye aspekty: avtoref. ... kand. yurid. nauk [Conditional sentencing: criminal legal and penal aspects: author's abstract of thesis. for ...cand. legal sci.] (Moskva, 2009, 28 s.) [Moscow, 2009, 28 p.]... [in Russian]

20. Durmanov N.D. Osvobozhdenie ot nakazaniya po sovetskomu ugolovnomu pravu [Exemption from punishment under Soviet criminal law.] (Moskva: YUrizdat, 1957, 256 s.) [Moscow: Yurizdat, 1957, 256 p.]... [in Russian]

21. Tkachevskij YU.M. Osvobozhdenie ot otbyvaniya nakazaniya [Release from serving a sentence] (Moskva: «YUrid. lit.», 1970, 237 s.) [Moscow: "Legal. lit.", 1970, 237 p.]... [in Russian]

22. Maloletkina N.S. Pravovaya priroda uslovnogo osuzhdeniya v aspekte pravoprimeneniya, Obshchestvo i pravo [The lLegal nature of probation in the aspect of law enforcement, Society and Law], 1(28), 168-171 (2010)... [in Russian]

23. Novikov V.A. Uslovnoe osuzhdenie: sovremennye tendencii i puti sovershenstvovaniya zakona, ZHurnal Zhurnal rossijskogo prava [Conditional sentence: modern trends and ways to improve the law, Journal of Russian Law], 11, 67-70 (2005).. [in Russian]

24. Medvedev E.V. Ponyatie i sushchnost' uslovnogo osuzhdeniya kak instrumenta ugolovno-pravovogo vozdejstviya, Obshchestvo i pravo [The concept and essence of probation as a tool of criminal law, Society and law], 2(29), 107-111 (2010). [in Russian]

25. Bajseitova A.T. Problemy sistematizacii mer ugolovno-pravovogo vozdejstviya po zakonodatel'stvu respubliki kazahstan: dis. ... na soisk. uchen. step. doktora yuridicheskih nauk: 12.00.08/ [Problems of systematization of measures of criminal legal influence under the legislation of the Republic of Kazakhstan: disthesis. ...for a job applicationa scientific degree. Academic degree of Doctor of Law: 12.00.08/] (Bishkek, 2014, 131 s.).. [in Russian] [in Russian]

26. Ugolovno-ispolnitel'nyj Kodeks Respubliki Uzbekistan (utverzhden Zakonom Respubliki Uzbekistan ot 25 aprelya 1997 goda № 409-I) (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 17.05.2022 g.) [Criminal Executive Code of the Republic of Uzbekistan (approved by the Law of the Republic of Uzbekistan dated April 25, 19971997, No. 409-I) (with amendments and additions as of May 17, 2022)]. [Electronic resource] – Available at: https://online.zakon.kz/m/document?doc_id=30421388 (accessed: 11.07.2022).. [in Russian] [in Russian]

27. Geta M.R. Al'ternativy lisheniyu svobody v Respublike Kazahstan: sovremennoe sostoyanie i perspektivy [Alternatives to imprisonment in the Republic of Kazakhstan: current state and prospects]. [Electronic resource] – Available at: https:// https://lprc.kz/wp-content/uploads/2020/01/Alternativy-lisheniyu-svobody-v-Respublike-Kazahstan-sovremennoe-sostoyanie-i-perspektivy.pdf (accessed: 11.07.2022).. [in Russian] [in Russian]

28. Akimzhanov T.K. Ugolovno-pravovye i kriminologicheskie aspekty povysheniya effektivnosti i kachestva ispolneniya nakazaniya v Respublike Kazahstan, Ugolovno-ispolnitel'noe pravo [Criminal legal and criminological aspects of increasing the efficiency and quality of execution of punishment in the Republic of Kazakhstan, Criminal executive law], 3(1-4), 4, 418-428 (2018). [in Russian]

29. Kylmystyk Qylmystyq zhaza tagajyndaudyn tagaiyndaudyn kejibir maseleleri turaly Kazakstan Qazaqstan Respublikasy ZHogargy Zhogargy Sotynyn 2015 zhylgy 25 mausymdagy №4 normativtik kaulysyqaulysy) [Regulatory Resolution No. 4 of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan 'On Some Issues of Criminal Punishment' dated June 25, 2015 No. 4 on some issues of criminal punishment)]. [Electronic resource] – Available at: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P150000004S (accessed: 11.07.2022). [in Kazakh]

Авторлар туралы мәлімет:

Бижанова А.Р. – заң ғылымдарының докторы, Тарих және құқық институты «Құқықтану» кафедрасының қауымд.проф.м.а., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан.

Кенжебекова Э.П. – заң ғылымдарының кандидаты, Тарих және құқық институты «Құқықтану» кафедрасының қауымд.проф.м.а., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан.

Османова Г.Ж. – философия докторы (PhD), Тарих және құқық институты «Құқықтану» кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан.

Bizhanova A.R. – Doctor of Law, Associate Professor, Department of Jurisprudence, Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.

Kenzhebekova E.P. – Candidate of Law, Associate Professor, Department of Jurisprudence, Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.

Osmanova G.Zh. – PhD, Senior Lecturer, Department of Jurisprudence, Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.